

DİNÎ TECRÜBE VE MİSTİSİZM

Abdullatif Tüzer, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2007, 365 s.

*Zeynep KORKMAZ**

Tarih boyunca insanlar, daima evrende Nihâî ve Mutlak Gerçekliğin arayışı içinde olmuşlardır. Maddî dünyadan ve insandan bağımsız olan hakikat ile karşılaşma şeklinde gerçekleştiği kabul edilen dinî tecrübe, hakiki bilgi iddiasında bulunması bakımından son dönemlerde özellikle din felsefesi alanında üzerinde en çok tartışılan konulardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Tanıtımını yapmaya çalışacağımız *Dini Tecrübe ve Mistisizm* adlı eserin, özellikle Türkiye’de bu alandaki çalışmaların yetersizliği de göz önünde bulundurulursa, büyük bir boşluğu dolduracağını söylemek abartı olmayacaktır. Eser, farklı zaman ve mekânlarda, değişik biçimlerde yaşanan dini tecrübenin daha açık bir şekilde kavranması amacıyla yazarın öncelikle “tecrübe” kavramı üzerinde yoğunlaşmış olduğu giriş bölümü ile dini tecrübenin üç temel sorunu olan mahiyeti, imkânı ve değeri üzerinde yapılan değerlendirmeler etrafında geliştirilen üç bölümden oluşmaktadır.

Yazar, dini tecrübe ve mistisizm konusunun omurgasını oluşturan tecrübe kavramından anlaşılması gerekenin ne olduğu ve onun bilişsel nitelikleri üzerinde durmuş olduğu giriş bölümünden sonra, “Dini Tecrübenin Mahiyeti” başlıklı birinci bölüme geçmektedir. Burada dikkatler evrensel bir dini tecrübe tanımının yapılamadığı noktasına çekilmektedir. Çünkü aktarılan dini tecrübe metinlerinden hareketle ortak bir dini tecrübe tanımına ulaşmak mümkün gözükmemektedir. Bu tecrübe, yaşayan herkes tarafından aynı yöntemlerle ve aynı şekilde yaşanmadığı için, mahiyetinin de bilimsel açıdan tam olarak ortaya konması oldukça güç bir durum halini almıştır. Yazar bu bölümde konunun çerçevesini, araştırmalarıyla alanın uzmanları olarak kabul edilen Schleiermacher, William James, Rudolf Otto, Walter Stace, R.C. Zaehner, Ninian Smart, Richard Alston ve Richard Swinburn

* SAÜ Sosyal Bilimler Enst. Yüksek Lisans Öğrencisi

gibi düşünürlerin görüşlerini dini/mistik tecrübe kuramları etrafında geliştirmiştir. Ele alınan kuramlar ve bu konuda yapılmış olan araştırmalar doğrultusunda yazar, iki temel tanımlama biçimi ortaya koymaktadır. Bu tanımlama biçimlerinden ilki olan *monistik* ya da *panteistik* tanımlama biçimine göre, evrensel dini tecrübeye daima, Mutlak kabul edilen bir varlık veya gerçeklikle “birlik” söz konusudur. İkinci tanımlama biçimi olan *teistik* tanımlamaya göre ise dinî tecrübeye birlik ve özdeşlik değil, algılayan kişi ve algılanan Tanrı olmak üzere ikilik yani bağımsızlık söz konusudur. Yazar bölümde konunun akışını, dini tecrübenin tanımlanmasında yine bir engel oluşturan dini tecrübe ile mistik tecrübe arasındaki ilişki üzerinden devam ettirmektedir. Burada iki farklı yaklaşım tarzı ortaya konulmuştur. Bunlardan birincisi, dini tecrübeyi mistisizmin bir alt dalı olarak kabul ederken ikincisi de bunun tam tersi bir anlayışı savunmaktadır. Ancak konunun sonuna doğru, ortaya konulan argümanlar doğrultusunda dini tecrübenin daha geniş ve genel olduğu, mistik tecrübenin ise dini tecrübe içerisinde üst ve özel bir tecrübe olduğu sonucuna varılmıştır. Birlik, bilişsellik ve gerçekliğin duyumu, irrasyonellik, anlatılmazlık ve paradoksallık başlıkları altında dinî ve mistik tecrübenin özellikleri sıralanıp bu konular üzerinde belirtilen görüşlere değinilmiştir. Dini tecrübelerin çeşitliliği ve evrensel bir modelinin olmaması dolayısıyla, onlar hakkında ancak çoğulcu tanımlamaların yapılabileceğine dikkat çekilerek bölüm sonlandırılmıştır.

İkinci bölümde “Dinî ve Mistik Tecrübenin İmkânı” sorunu ele alınıp incelenmektedir. Bu sorun, dini ve mistik tecrübenin nesnellığı, empirik ve ontolojik açıdan imkânı ve bu tecrübelerin birer yanılısamadan ibaret olup olmadıkları bakımından oldukça önemlidir. Problem iki kısımda ele alınmaktadır. İlk olarak üzerinde tartışılıp görüşlerin açıklandığı mesele, dini tecrübelerde gerçekten Mutlak bir varlığın tecrübe edilip edilemeyeceği ve bu tecrübelerin bir nesnellik arz edip etmediğidir. Yazar bu kısımda düşünürlerin görüşlerini üç sistem içerisinde ortaya koymaktadır. Bunlardan ilki, evrensel bir mistik tecrübenin varlığını ve tüm mistisizimleri savunan *perenniyalistler*dir. Perenniyalistler, dini tecrübelerin yorumlarından arındırılmasıyla bütün tecrübelerde ortak olan bir özün ortaya çıkacağını savunurlar. Bu özün de “birlik” olduğunu iddia etmektedirler. İkinciler ise, perenniyalistlere tam karşıt bir görüşü benimseyen ve kişinin vasıtalar olmaksızın sosyo-kültürel sınırlarını, dilsel bağımlılıklarını aşarak, kavram ve inançlarından bağımsız bir gerçekliği algılamalarının imkânsız olduğunu savunan “*bağlamsalcılar*”dır. Bunlara göre dini ve mistik tecrübeler, farklı dini geleneklere ve kişiliklere göre çeşitlilik göstermektedir. Son olarak da dini tecrübelerin “*saf bilinç hal*” olduklarını iddia edenlerin görüşlerine yer verilmiştir. Bireysel kimliğin tamamen ortadan kaldırılıp zihnin tüm içeriğinden soyutlanmasıyla salt bir birliğin tecrübe

edildiğini savunan saf bilinççilerin iddialarının kendi içinde çelişkili olduğu ve dolayısıyla böyle bir tecrübenin imkânsız olduğu dile getirilerek bölümün ilk kısmını tamamlamıştır.

“Dini tecrübenin imkânı” sorunu üzerinde ortaya atılan görüşler doğrultusunda bir yol takip eden yazar, bölümün ikinci kısmında dini/mistik tecrübeyi bir yanılısama olarak kabul edenlerin düşüncelerini açıklığa kavuşturmaya çalışmaktadır. Öncelikle dini/mistik tecrübelerin empirik ve ontolojik açıdan imkânsızlığını iddia edenlerin görüşlerine değinilmiştir. Perenniyalistlerin *birlik tecrübesi*nin epistemolojik açıdan imkânsızlığını çeşitli delillerle ortaya koyan düşünürler, *teistik tecrübenin* de aynı şekilde epistemolojik olarak imkânsız olduğunu ileri sürmüşlerdir. Sonuç olarak, iki tecrübe şeklinin de bilişsel anlamda gerçek birer algısal tecrübe olamayacağı; çünkü deneysel hiçbir unsur içermedikleri belirtilmektedir. İkinci olarak da dini tecrübelerin nesnellğinde ölçüt olarak değerlendirilen, farklı kültür ve zamanlardaki kişilerin yaşamış oldukları tecrübeler hakkındaki fikir birliğinin, gerçek bir bilgiye işaret edebileceği gibi ortak bir yanılığa da işaret olabileceğine dikkat çekilmek istenmiştir. Yazar, bölümü ortaya konulan argümanlar ışığında, dini tecrübelerin nesnellğini iddia etmenin zorluğuna vurgu yaparak sonlandırmaktadır.

Eserin son bölümü olan üçüncü bölüm, “Dini ve Mistik Tecrübenin Değeri” sorunu etrafında ortaya konulan görüşlerle şekillenmiştir. Sorun, dini tecrübenin felsefi değeri ile dini ve ahlaki değeri olmak üzere iki ayrı kısımda değerlendirilmiştir. Felsefi değeri incelenirken ilk olarak dini tecrübenin bilgi değeri ve doğruluğu problemi üzerinde yapılan tartışmalara değinilmiş; sonrasında ise bu tecrübelerin Tanrı’nın varlığı için rasyonel bir kanıt olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği sorgulanmıştır. Bu bağlamda yapılan açıklamalara göre dini tecrübe, ne duyulara ne de akla dayanan bir tecrübedir. O, bütün bunların üstünde aşkın bir tecrübedir. Anlatılamaz, kavramsallaştırılamazdır. Dolayısıyla onun, rasyonel olanın üstünde bir tecrübe olduğu da açıktır. Öyleyse, bu çeşit rasyonalitenin dışında olan bir tecrübenin doğruluğu nasıl ispatlanacaktır? Bu noktada dini tecrübenin, vasıtasız bilgi kaynağı olarak kabul edilen “sezgi” olduğu görüşü ortaya atılmaktadır. Konunun devamlılığını, farklı bir bilgi edinme yolu olan sezginin epistemolojik değeri üzerinde ortaya çıkan görüş ve tartışmalar doğrultusunda yönlendiren yazar, problemi Eflatun’dan günümüze çeşitli filozof, teolog ve düşünürlerin görüşleriyle arzetmiştir. Sonuç olarak burada, sezginin bizzatı bir bilgi olmayıp sadece varsayımlardan ibaret olduğu; ancak birtakım doğrulama metodlarıyla ve testlerle bu tür bilgilerin gerçekliğinin savunulabileceği belirtilmektedir.

Dini tecrübelerin, Nihai Gerçekliğin varlığına dair rasyonel bir kanıt olup olamayacağına ilişkin problem ele alınırken, duyu tecrübelerinden hareketle bir karşılaştırma ortaya konulmuştur. Buna göre, tıpkı duyu tecrübelerinde olduğu gibi dini tecrübelerde de, algılayan-algılanan şeklindeki aynı yapısal içerik söz konusudur. Ancak her ne kadar yapısal olarak benzerlik arz etseler de bu iki tecrübe, bilişsel değerleri açısından oldukça farklı konumlarda yer almaktadırlar. Duyu tecrübeleri, doğruluklarının test edilebilir olmaları bakımından dini tecrübelerden farklılık göstermektedir. Düşünürler sorunun daha da derinine inip, aslında hiçbir tecrübenin bizzatı bir bilgi olmadığını; sadece insanlar için bilgi hazinelerini genişleten doğrulanmamış veriler sağladıklarını açıklamaktadırlar. Ayrıca, dini tecrübelerin, bilgi verici tecrübe olmalarına birinci derecede engel teşkil eden durum olarak onların irrasyonelliği ve anlatılamaz oluşlarını belirtmişlerdir.

Dini ve mistik tecrübenin felsefi açıdan nesnelliği ve bilişselliğinin ispatlanması her ne kadar zor bir durum ise de, bu tecrübelerin insanların dini ve ahlaki dünyalarına kattığı anlamın yadsınamayacak değerde olduğuna dikkat çeken yazar, bu yolla üçüncü bölümün ikinci kısmını oluşturan dini tecrübelerin dini ve ahlaki değeri kısmına geçiş yapmıştır. Dini tecrübeler ve mistisizmin dini değeri hakkında belirtilen görüşler ortaya konulmadan önce, mistisizm ve hâkim kurumsal din arasındaki ilişki dikkate alınmıştır. Sonrasında ise dini tecrübelerin kurumsal dinlerin doğuşuna kaynaklık etmeleri, dinlerdeki şekilciliği yumuşatmaları, dini inanç ve yaşayışlara derinlik ve içsellik kazandırmaları, çoğulcu anlayışa kapı aralayıp dinler arasında köprü kurmaları bakımından önemini dile getirmektedir. Dini tecrübelerin ahlaki değeri ise, iki farklı tecrübe şekline göre ayrı ayrı ele alınıp incelenmiştir. İlk olarak, birlik tecrübesinin ahlaki anlamsız kıldığı yönündeki argümanlara değinilmiş, sonrasında da teistik tecrübeler için durumun farklılığı dile getirilip gerekli açıklamalar arz edilmiştir.

Eser, konusunun son dönemlerde en çok tartışılan konulardan birisi olması ve bu konuda elimizde var olan kaynakların yetersiz olması bakımından oldukça önem arz etmektedir. Entelektüel çevrede, bu alanla ilgili yeni çalışmaları teşvik etmesi temennisiyle...